

всех внерациональных компонентов человеческого мировоззрения как от ложных, искажающих, мешающих познанию.

При этом возникает символическая культура, в которой первичным образам и жизненным впечатлениям принадлежит лишь вспомогательная роль, они не пронизывают всю ее корневую систему, не требуют предельного напряжения бытия. Такой тип бытия в культуре до сих пор преобладает в рациональном типе познания, в техницистском типе мировоззрения.

В ином же типе бытия в культуре доля личного опыта, страстного поиска, личного жизненного усилия при формировании символического мира культуры предельно возрастает. К бесстрастному познанию добавляется модус причастности и усилия, риск, предельное напряжение всех сил, раздвигаются границы «Я» и «не Я», символические формы наполняются личностно освоенной семантикой. Происходит как бы вживание в те символические формы, которые нам даны. Степень включенности человека в культуру выражается в факторе присутствия в каждом ее символе.

И именно философия помогает взрастить тот тип личности, который не будет пассивным наблюдателем событий, объектом манипуляции сознанием в сфере массово-коммуникативных процессов, личность, способную самостоятельно думать, принимать решения. Философия, понимаемая не только как структура понятий, а именно как личностный поиск, мышление на пределе, как особый акт осмысления мира и себя в нем – так понимал философию М. Мамардашвили. «Философия в этом смысле может быть определена как некоторый бытийно-личностный эксперимент, продуктом которого является личность на одной стороне, а на другой – картина такого мира, в котором эта личность могла бы осмысленно жить, ориентироваться, понимать и воспроизводить себя в этом мире в качестве именно личности», когда личность – «крупная мысль природы» [2, с. 178] осознала потребность не запутываться в догматических схемах, а постоянно находить себя, во всех актах своего сознания.

ЛІТЕРАТУРА

1. Маклюэн М. Галактика Гуттенберга. Киев: Ника-Центр, 2003.
2. М. Мамардашвили. Если осмелиться быть – Как я понимаю философию – М. 1990. – С. 171-180.

Р. О. Проць,

*старший викладач кафедри спортивних дисциплін і методики їх викладання,
Дрогобицький державний педагогічний університет імені Івана Франка*

ПРОБЛЕМА ВІЙСЬКОВО-ПАТРІОТИЧНОГО ВИХОВАННЯ У ПРАЦЯХ ПРЕДСТАВНИКІВ ВІТЧИЗНЯНОЇ ФУНДАМЕНТАЛЬНОЇ ПЕДАГОГІКИ

В історії розвитку української наукової педагогіки патріотичне виховання та його складова – військово-патріотичне виховання завжди були важливими напрямками навчально-виховної роботи. Однак специфіка теоретичних розробок цього напрямку навчання і виховання визначалася історичними обставинами колоніальної залежності українських земель від різних метрополій, суспільно-політичним устроєм тієї держави (держав), до складу якої на певному культурно-історичному етапі розвитку входила українська територія (Польща, Російська імперія, СРСР та ін.). Ідеї патріотичного (військово-патріотичного) виховання присутні у спадщині визначних діячів української культури різних періодів розвитку вітчизняної педагогіки, що, в цілому, обумовлено культурно-історичним розвитком української державності. Наскрізною ідеєю військово-патріотичного виховання в усі періоди розвитку української історії та культури є ідея народності, любові до рідної землі, її оборони від ворога.

Зупинимося на окремих моментах в історії розвитку проблеми патріотичного (військово-патріотичного) виховання.

Основою патріотизму і патріотичного виховання в Києворуську добу була спільна для всіх любов до рідної землі. Як зазначає І. Крип'якевич, поняття Батьківщини було дуже живе і реальне, виходило з родового світогляду, це була спадщина від батьків і дідів. До зміцнення патріо-

тизму спричинилися бої зі степовими ордами, від яких треба було обороняти рідну землю [4, с. 116]. У Козацьку добу в контексті боротьби за волю активніше, ніж у минулому, розвивався український патріотизм. У боротьбі за існування держави зародилося сильне почуття патріотизму і любові до Батьківщини. Саме Запорізьке Військо було активним і творчим чинником у процесі державотворення [4, с. 273 – 274]. Патріотичне виховання молоді в Козацьку добу набуває рис власне військово-патріотичного виховання, однак не набуло ще теоретичного розвитку і є надбанням емпіричної, народної педагогіки.

У Нові і Новітні часи починається розвиток власне теоретичної української педагогіки, підвалини якої закладено у працях Г. Ващенка, Г. Сковороди, В. Сухомлинського, К. Ушинського та інших.

Розмірковуючи про спорідненість професії («справи») і природи («натури») людини, Г. Сковорода у діалозі «Розмова, названа Алфавіт, або Буквар миру» визначає *захист* як призначення військової справи для суспільства і людини. Філософ-педагог закликає людину пізнати себе і жити у спорідненості з собою, адже військова справа не чужа людській природі: «А хто воїном народжений бути – держай, озбройся!.. Захищай землеробство й купецтво від внутрішніх грабіжників та зовнішніх ворогів... Бережи звання як око... Що може бути солодше природженому воїнові, як військова справа? Захистити від образи, захистити страдну й безборонну невинність, заступатися за основу суспільства – правду – ось його пресолодкі сніданок, і обід, і вечеря» [5, с. 439].

К. Ушинський обґрунтовує принцип народності як основу всієї системи виховання, причому вчення про народність у вихованні відповідає настановам національного виховання, вимогам патріотичного виховання, в основі якого рідномовне виховання, прилучення дитини до системи національної культури, історії, врахування ментальних, світоглядних рис вихованця. Педагог говорить про обов'язок, який має особистість перед своїм народом, і саме дотримання принципу народності у вихованні допомагає зрозуміти ці вимоги, формує національну свідомість, любов до рідної землі та свого народу: «Чим сильніша у людини народність, тим легше їй у самій собі розглянути її вимоги» [6, с. 162]. Патріотичні почуття у вихованцеві виявляються у шанобливому ставленні до культури, спадщини, народних традицій і звичаїв свого та інших народів. К. Ушинський обґрунтовує національно-патріотичну спрямованість громадянського виховання: «Громадянське виховання, яке зміцнює і розвиває в людині народність, розвиваючи водночас її розум і самосвідомість, могутньо сприяє розвиткові народної самосвідомості взагалі; воно вносить світло свідомості у тайники народного характеру і робить сильний і благодіючий вплив на розвиток суспільства, його мови, його літератури, його законів, словом, на всю його історію» [6, с. 162].

Г. Ващенко розглядає проблему патріотизму та його виховання у розмежуванні стихійного, несвідомого і свідомого патріотизму. Стихійний патріотизм, за Г. Ващенком, – це неусвідомлена любов до рідної природи, своїх земляків, рідних звичаїв, традицій, рідної мови. Стихійна любов до рідного краю властива більшості людей і стає ґрунтом свідомої любові до Батьківщини, справжнього патріотизму. Першою рисою такої любові, як зазначає педагог, є свідомість приналежності до певної нації і відокремленості її від інших націй, а також знання рідної природи, історії народу, активна праця для народу, піднесення його культури і добробуту, переборювання його негативних рис і вдосконалення позитивних, захист честі Батьківщини словом і ділом. Але найвищою формою патріотизму є жертвенна любов до Батьківщини, задля блага якої людина готова терпіти муки і навіть іти на смерть [1, с. 67 – 69]. Г. Ващенко протиставляє «здорове» почуття патріотизму шовінізму та інтернаціоналізму. Педагог зазначає, що «здоровий» патріотизм не виключає доброго ставлення й пошани до інших народів, однак намагання підкорення, агресія, експлуатація одного народу іншим не викликає до народу-кривдника добрих почувань, спонукає справжнього патріота вступити в боротьбу з поневолювачем [1, с. 70].

О. Вишневецький розглядає проблему патріотизму та його виховання в ретроспективному огляді розвитку цієї проблеми в Новітні часи. Дослідник зазначає, що патріотизм – поняття загальноживане, але представники різних світоглядів вкладають в нього різне розуміння. Посткомуністична педагогіка успадкувала те його бачення, яке виводилось із поняття «багатонаціональної» батьківщини СРСР. Етнічно-національна складова в такому розумінні ігнорувалась, окрім того, національне в людині трактувалось лише як якість, привнесена у її свідомість ззовні – з допомогою культури. А тому домінування чужої культури сприймалося як перспектива інтеграції, а, фак-

тично, – етно-національної асиміляції, втрати етно-національної ідентифікації. Як зазначає О. Вишневський, очевидно маємо тут справу із залишком тієї «інтернаціоналізації», яка була інструментом русифікації нашого народу. Національно-демократична педагогіка трактує національне в людині як вроджене, що є виявом дії природного родо-видового поділу всього живого на землі, а культура або сприяє розвитку національно-етнічних особливостей і потреб людини, або ж гальмує його. Здоровий патріотизм, переконаний педагог, може сформуватися лише в людині із розвиненим почуттям власної етнічності, оскільки поза етнічно-територіальним патріотизмом неможливо розвивати і патріотизм державницький [3, 11 – 12]. Дослідник виділяє три основні етапи, які накладають на свідомість помітний відбиток, збагачують її зміст. *Етап раннього етнічно-територіального самоусвідомлення* – це першооснова, коріння патріотизму. *Етап національно-політичного самоусвідомлення* припадає переважно на підлітковий вік і передбачає усвідомлення себе як частини нації, своєї причетності до неї як явища політичного, що має (чи виборює) певне місце серед інших націй. До найважливіших моментів цього етапу національного виховання належать відновлення історичної пам'яті та формування почуття національної гідності. У цей час відбувається прийняття молодого людиною громадянства, приєднання до молодіжних, громадських та політичних об'єднань і організацій («Пласт», «СНУМ», «Січ» тощо), які своїми програмами та діяльністю впливають на процес національного і громадянського самовизначення особистості тощо. *Етап державницько-патріотичного самоусвідомлення* передбачає формування правильного розуміння понять патріотизму й націоналізму, виховання поваги до національно-культурних цінностей інших народів, прищеплення почуття національної, расової, конфесійної толерантності. Поняття «національного» тут виходить за межі етнічного і сягає рівня державності. Сформованість визначених трьох аспектів у світогляді людини, як зазначає О. Вишневський, вказує на його зрілість [2, с. 248 – 252].

Бачимо, таким чином, що напрям військово-патріотичного виховання займав чільне місце у системі вітчизняної педагогіки. Думки та ідеї стосовно його суті, процесу, принципів, шляхів, методів і засобів здійснення були органічною складовою світоглядної парадигми таких авторитетних педагогічних діячів минулого і сьогодення, як Г. Ващенко, Г. Сковорода, В. Сухомлинський, О. Вишневський.

ЛІТЕРАТУРА

1. Ващенко Г. Вибрані педагогічні твори / Г. Ващенко. – Дрогобич: Відродження, 1997. – 213 с.
2. Вишневський О. Теоретичні основи сучасної української педагогіки. Посібник для студентів вищих навчальних закладів / О. Вишневський. – Дрогобич: Коло, 2003. – 528 с.
3. Вишневський О. Українська педагогіка на тлі освітніх реформ: збірник науково-публіцистичних статей {для магістрів, аспірантів та студентів, які досліджують стан сучасної української педагогіки} / О. Вишневський. – Дрогобич: Коло, 2003. – 70 с.
4. Крип'якевич І. П. Історія України / І. П. Крип'якевич; [відп. ред. Ф. П. Шевченко, Б. З. Якимович]. – 2-е вид., перероб. і доп. – Львів: Світ, 1992. – 560 с.
5. Сковорода Г. Твори: У 2 т. / Г. Сковорода. – Т. 1. – К.: АТ «Обереги», 1994. – 528 с.
6. Ушинский К. О народности в общественном воспитании / К. Ушинский // Ушинский К. Собрание сочинений: В 11 т. / К. Ушинский. – Т. 2. – М. – Л.: Издательство АПН СССР, 1948. – С. 69–167.

Н. В. Сабат,

кандидат педагогічних наук, доцент

Р. І. Ямнич,

магістр спеціальності «Соціальна педагогіка»,

ДВНЗ «Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника»

ХАРАКТЕРИСТИКА КРИТЕРІЇВ ТА ПОКАЗНИКІВ НЕБЛАГОПОЛУЧНОСТІ СІМ'Ї

Практична соціальна робота з неблагополучного родиною базується на кількох головних процесах, які становлять зміст етапів типового технологічного алгоритму роботи з клієнтом: визначення проблеми клієнта, розробка плану, реалізація намірів та оцінка результату. Визначення проблеми і розробка плану відбуваються на першому, підготовчому етапі